

V. Ozhogan

STRUCTURE AND SEMANTICS OF ADVERBIAL CLAUSES WITH PRONOMINAL COMPONENTS OF PLACE

The paper deals with formal and semantic structure of adverbial clauses, types of linkage between the main and dependent predicative components have been identified; also semantic relations between the constructions under consideration have been determined.

Keywords: complex sentence with indiscrete and extended structure, relative, correlative.

УДК 811.162.1–26«16/17»

Передрієнко В. А.

ВЗАЄМОДІЯ КНИЖНОГО І НАРОДНОГО МОВЛЕННЯ У СТАРОУКРАЇНСЬКОМУ ДІЛОВОМУ СТИЛІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII–XVIII СТ.

У статті простежено найважливіші закономірності формування ділового стилю, що впливали з історично тривалої взаємодії книжної і народної основ у староукраїнській мові. Особливу увагу звернуто на другу половину XVII–XVIII ст. – добу переходу до нової літературної мови на народній основі, що формувалася у процесі згаданої взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, діловий стиль, книжне мовлення, народна основа, народне мовлення, староукраїнська мова.

Для вивчення закономірностей історично тривалого формування і розвитку української літературної мови важливе значення має висвітлення процесів, що відбувалися в живому і книжному мовленні та визначали специфіку взаємодії цих компонентів на різних історичних етапах. Зокрема, завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, по-перше, якою мірою залежала від живомовного впливу внутрішня структура літературної мови певної доби, по-друге, як цей вплив позначився на формуванні її стилістичних параметрів.

Процес взаємодії живомовного і книжного компонентів характеризує не тільки другу половину XVII–XVIII ст., а й інші періоди функціонування літературної мови, хоч і різною мірою. Проте друга половина XVII–XVIII ст. показовим, що вона відіграла особливу роль у процесі формування української літературної мови на народній основі.

Взаємодія книжного і живомовного компонентів визначала й особливості стильового роз-

витку літературної мови та формування її стилів – традиційних (високого, середнього, низького) і структурно-функціональних (конфесійного, ораторсько-проповідницького, житійно-повістєвого, ділового, наукового, художнього та ін.). Стилєвий розвиток мови, її перехід від традиційної до структурно-функціональної диференціації яскраво виявився так само у другій половині XVII–XVIII ст.

Діловий стиль посідає особливе місце в системі давньої і старої української літературної мови. У Київській Русі в ньому активно функціонують живомовні лексичні і граматичні елементи, так що це чи не єдиний давньоукраїнський стиль, у текстах якого вони були засвідчені значно послідовніше, ніж у текстах інших стилів і жанрів. Існує думка, що в основі ділової документації Київської Русі, хоч і не позбавленої старослов'янських слів і форм, перебувало живе мовлення, найпевніше, старокиївський говір [див. 1, 11]. Переважно цим стилем був репрезентований живомовний компонент літературно-

писемної мови того часу у його опозиції щодо мовлення книжного, церковнослов'янського, засвідченого, зокрема, у конфесійних текстах.

Традиція закріплення живого мовлення як основи літературно-писемної мови, виразно започаткована в Київській Русі, знайшла своє відображення і в староукраїнській діловій мові кінця XIII – середини XVI ст. Як відомо, офіційною мовою Великого князівства Литовського була *руська мова*, або *руська посполита*, яка, спираючись на давньоруську спадщину, водночас засвоювала живе мовлення українців і білорусів. Це визнання було закріплене за нею і Литовським статутом 1588 р., тобто в умовах Речі Посполитої, коли на українських землях значно посилювався польський вплив: «Писар земский маєть по руску литерами и словы рускими вси листы, выпишы и позвы писати, а не иным языком и словы».

У другій половині XV–XVI ст., коли візантійсько-християнську культурну добу з її ідеологією теоцентризму поступово замінює доба Відродження з характерним для неї антропоцентричним світоглядом, зростає процес гуманізації культури, мистецтва, літератури. Він охопив і літературну мову, сприяючи її переходові на основу живого народного мовлення. З'являються переклади українською мовою творів церковно-релігійного змісту, навіть конфесійних («Пересопницького Євангелія» 1556–1561 рр., «Крехівського Апостола» 1560 р.), розвиваються жанри, ближчі до світської тематики: віршованої літератури, полемічної, наукової тощо.

Руська посполита мова з XVI ст., зазнавши глибокої демократизації, стає відома як «*проста мова*», тобто світська, нецерковнослов'янська. Тепер вона майже неподільно панує в діловому стилі (універсалах, актових книгах і документах, збірниках законів та ін.), широко функціонує в художньому (численних віршах, піснях, драмах, діалогах, легендах), у літописно-мемуарній літературі, учительній («учительних євангеліях»), полемічній, церковних казаннях, наукових творах [докл. див. 2, 20–56, 118–125].

Староукраїнська «проста мова» другої половини XVI–XVIII ст. яскраво засвідчила процес переходу до національної української літературної мови. Іван Франко називав цей період добою, «в котрій у нас народилася і почала гарно розвиватися *перша всеукраїнська, дійсно національна література*» і коли писали «мовою [...] зрозумілою по всіх усядах Руси-України» [3, 174]. У кінці XVI–XVIII ст. інтенсивно розвивалися жанри, у яких функціонувала жива народна мова: лірична поезія, бурлескні і сатирично-гумористичні вірші, інтермедії, лікарські та господарські порадики.

Щодо живої української мови, то в історико-лінгвістичних дослідженнях усталюється погляд, що її творення було започатковане в період розпаду пізньої праслов'янської єдності і стало наслідком поступової консолідації говорів тих східнослов'янських племен, які жили на території сучасної України ще в V–VI ст. н. е. [4, 28–29]. Фонетична система XI – першої половини XII ст. зазнала докорінної перебудови у зв'язку із занепадом слабких зредукованих *ъ* і *ь* та переходом сильних *ъ*, *ь* у звуки *о*, *е*. Під кінець XII ст. завершилося формування визначальних рис української мови на фонетичному і морфологічному рівнях [4, 29]. Звичайно, процес розвитку та оформлення мовних рис на цьому не зупинився, він тривав і далі, на думку Ю. Шевельова, аж до XVI ст. [5, 204].

Важливі зміни відбувалися в живій народній мові другої половини XVI–XVIII ст., яка не тільки розвивала, удосконалювала внутрішню систему, зокрема лексичну і граматичну, але певною мірою закріплювала свій соціальний статус. Важливо наголосити, що в живому мовленні, зафіксованому в пам'ятках різних стилів і жанрів кінця XVI–XVIII ст., можна спостерегти і виразні сліди впливу писемності, книги, культури. Так, живомовний словник збагатився великою кількістю нової лексики, пов'язаної зі школою, освітою, книгодрукуванням, розвитком науки, мистецтва, музики і співу, удосконаленням форм державного життя, з новими видами виробництва; у цей час було сприйнято значну кількість мовних полонізмів, латинізмів, запозичень із низки живих мов Західної Європи. З іншого боку, фонетична і граматична системи української мови закріпилися у великій кількості рукописних і друківаних текстів, були певною мірою навіть кодифіковані, зафіксовані у граматиках і словниках. У носіїв поглиблювалося розуміння національного характеру своєї мови і культури, у другій половині XVI–XVIII ст. засвідчується формування деяких рис української мовної особистості.

Водночас у живому мовленні зазначеної доби відбувалися активні процеси його інтеграції (нівеляції), що супроводжувалися розвитком наддіалектних усних норм і сприяли певному закріпленню цих норм у писемності. «Писемна мова, – зауважував Л. А. Булаховський, – звичайно лише тоді здобуває собі належний авторитет і спричиняється до великої інтеграції, коли остання підготована певною мірою інтеграції мови усної, коли, отже, далі треба власне закріпляти єдність, а не утворювати її вперше» [6, 338].

В Україні закономірності інтеграції живого народного мовлення розвивалися у процесі три-

валої боротьби за національне і соціальне визволення, особливо гострої з другої половини і кінця XVI ст., коли її центром стала Середня Наддніпрянина. Численні козацько-селянські повстання й особливо Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648–1654 рр. покликали народні маси до активної участі в суспільних подіях і значною мірою консолидували їх, що було важливою передумовою демократизації культурного і літературно-мовного життя.

У зв'язку з бурхливими суспільно-політичними і соціальними подіями до кінця XVIII ст. не припинялися інтенсивні рухи населення, що, за певного сприяння фізико-географічних умов, визначило характерну особливість української народної мови – її загалом незначну, порівняно з іншими мовами, діалектну диференціацію. Так, Л. А. Булаховський наслідком згаданих рухів вважав «створення на широких просторах Київщини, Полтавщини, Слобожанщини та земель на південь від них того порівняно одноманітного наріччя – п і в д е н н о - с х і д н о г о, яке, поєднавши в собі риси двох попередніх – більш розвиненого південно-західного і архаїчного північного, а ще більшою мірою – поширившись і серед народних мас, стає прекрасним і натуральним загальноукраїнським знаряддям мовних зносин. Отже, все написане на його говірковій основі не набувало через це говіркової ж обмеженості, з яких би мотивів не виходили автори, звертаючись до своєї рідної діалектної й навіть говіркової стихії, а мало в собі все важливе для того, щоб стати дохідливим для переважної більшості українців» [7, 233].

У другій половині XVII ст. специфіку функціонування ділової мови визначали суспільно-історичні обставини, що склалися в Україні як наслідок Визвольної війни 1648–1654 рр. Посилення національної свідомості, активна участь народу в подіях суспільно-політичної і соціальної боротьби стали визначальним фактором того, що Лівобережна Україна до кінця третьої чверті XVIII ст. зберігала у складі Російської імперії свою автономію, хоч і значно обмежену внаслідок систематичних заборон, утисків тощо. В умовах цієї автономії староукраїнська ділова мова функціонувала в Гетьманщині як офіційна.

Закріплення офіційного статусу значно посилювало суспільні функції ділової мови, сприятливо позначилося на її жанровій розбудові. За ступенем відображення живого народного мовлення ділові тексти другої половини XVII–XVIII ст. можна поділити на три групи:

а) офіційно-урядові документи (універсали, накази, інструкції), збірники законів, статuti, а також деякі акти і документи церковного управління;

б) судові акти, супліки-скарги, купчі та дарчі записи, духовниці, описи та реєстри майна, що здебільшого походили з органів місцевого управління (міських ратуш, сотенних і полкових канцелярій та ін.);

в) приватні листи, переважна більшість яких у той час за мовою і стилем були близькими до офіційного листування.

У стилістичному плані залежність від книжних зразків виявлялася в намаганні дотриматися численних форм офіційного листування, форм документів адміністративного урядування, судочинства тощо. Їх можна розпізнати завдяки тому, що ці форми майже без змін повторювалися в кожному з однотипних документів. Писарі іноді укладали спеціальні рукописні книги, так звані «листовні», у які записували документи відповідних зразків [див. 8].

Залежність від книжних зразків виявляється в однотипних початках і кінцівках документів, фразах-стереотипах усередині контексту, ustalених формулах звертань до офіційних осіб, у використанні спеціальних термінів і зворотів, цитуванні норм Литовського статуту та інших правових кодексів. Характеристику цього книжного каркасу, формулярів документів різних жанрів можна знайти сьогодні в низці праць, зокрема в дисертаційних дослідженнях [9].

Проте треба зазначити, що вплив живого мовлення почасти виявляється і в цих традиційно книжних частинах, насамперед у галузі фонетики і словозміни. Про це свідчить, наприклад, початок слідства у побутовій справі з Воронезької сотенної канцелярії Ніжинського полку від 29 серпня 1717 р.:

Року тисяча сѣмсот сегого на дцять, м[ѣ]с[я]ця августа дня 29.

*Пред нами, урядом Воронѣжским, ниже мененным, презентовала єї м[и]л[о]сть п[а]нѣ Васса Василієва, судювна бившая єнеральная, что...*¹ [10, 90].

Якщо врахувати, що літерою **ѣ** звичайно передавали на письмі звук **i**, приголосні перед **и** та **е** звучали твердо, м'якість винесених над рядок приголосних не позначали тощо, то живомовний характер фонетики стає очевидним і в книжно-традиційних частинах тексту. Дослідники вказують, як правило, на спільність фонетичної бази нової і старої книжної української мови, в основі якої перебувала традиційна народна вимова [11, 50].

Живе мовлення проникало в ділові документи і у вигляді більших чи менших за обсягом зв'язних текстів, своєрідних оповідань. Авторами їх були в основному свідки в судах — козаки, селяни, міщани, представники старшини, духов-

¹ Тут і далі транслітерацію цитованих текстів спрощено.

ництва та ін. Для прикладу подаємо запис свідчення у побутовій справі з тієї ж Воронежської сотенної канцелярії Ніжинського полку від 15 вересня 1723 р.:

1. *Повѣсть Демка Зименка: «Ішов я, – мовить, – до кузнѣ сотниціоу, в суботу, за поддосок. Там пришовши, спитався, чи нарадив поддосок. Сказал коваль, же «не нарадив, завтра наражу и винесу к тебѣ на комору». А я от тоєи кузнѣ пошов до Грицка Шкуренка куповать овец, мимо двор Василя Шкури [...]Идучи улицею, обачить мене Василиха Шкуриха з своєго огорода и сказала: «Ходи до мене, купи телицю». И я пришов до єї у двор, застав телицю, стоячую под повѣткою, сталем торговати. Просила у мене золотих шести, а я давал золотих пять. На том и торг стался... А когда повюв улицею тую телицю, стрѣтив мене Иван Литвин, против винницѣ Заненковой, и спитал мене: «Чи купив корову?» Отказалем, же купив у Василихи Шкурихи. – «А що дав?» Сказалем цѣну, что золотих пять. Тогда он мнѣ сказал: «Прийди ко мнѣ и купи в мене козу». На тоє отказалем: «Отведу перво телицю, напотом и до тебе прийду». А стрѣтив мене, як череда ишла. И от єго пошов з теличкою не на мосток, але у вилозку, мимо Александриху, у баишу на греблю. З которою перейшовши греблю, обачить мене подле своєго двора от[е]ц Іосиф, тросвятский, стоячи з своєю попадею. И он також питался в мене: «Чи купив?» Отказалем, же купив. – «А в кого?» – «У Василихи». – «Що дав?» – «Золотих пять». А питався в тую пору, як череда перейшла».*

Наведений текст дає змогу проаналізувати живе мовлення на рівнях фонетики, словозміни; виразно представлена в ньому побутова лексика; особливо цінними є аналогічні уривки для аналізу живомовного синтаксису.

Іноді писарі, точно не фіксуючи свідчень, подавали їх у власному викладі, але все ж фіксували велику кількість виразів, реплік і фраз, буквально взятих із живого мовлення. У цілому цей матеріал може бути корисним для відтворення системи живої мови, причому і в територіально-діалектному розрізі, і в соціальному та почасти професійному.

Під час ведення слідства часто виникала потреба давати описи зовнішності обвинувачених, побоїв, описи об'єктів суперечок, складати реєстри майна, коли йшлося, наприклад, про спадщину, посаг тощо. У цих випадках широко використовуються засоби живого народного мовлення. Так, із Новгородківської сотенної канцелярії Стародубського полку походить справа від 2 листопада 1722 р., у якій уміщено:

Реестр, сколько забрала худоби п[а]нѣ Ольшанская у мене, Василя Яценка.

Напрод коней четверо. Волон пару и корову. Двоє колес и хомутов три. Кожухов два нових. Сукна неваленого губок сѣм. Плахот иштѣ и пражы робленной на три плахти. Запасок чотири синѣ ж. Чобот троє чирвоних и панчохи новіє. Поясов вусм. Полотна оляного сувое десятѣ. Скатертей сувуй. Полотна замашного сувое сѣм. Сорочок мужских вусѣм, убрання четверо. Сорочок женоцких вусѣмнадцятѣ. Намиток двадцятѣ, хуст пять. Клубков оляных чтири, замашний один. Волоних пять, кужельных три. Казанецѣ и кирецѣ мѣдяний. Мушкет. Свердлов два. Долот три. Копил, пѣшня. Копаница и сокира. Конских подков пар чтири. Коси чотири. Серпов вусм. Верстат кушнѣрский. Овчин три. Струг. Шапок три. Ножен двоє. Камень платтяний. Клубок суконый. Литра заполочи и грошей дванадцятѣ шагов.

Мова актів купівлі-продажу, дарчих записів, духовниць, обліків (боргових зобов'язань) більш одноманітна, стандартна, проте і тут фонетика й морфологія в основі своїй живомовні; крім того, часто натрапляємо, наприклад на реєстри майна, де повно зафіксована розмовна лексика.

Що стосується приватних листів, то в умовах другої половини XVII–XVIII ст. вони, звичайно, окремого стилю ще не становлять і є одним із жанрів ділового стилю. Про це свідчить композиційна, жанрова, мовностилістична близькість епістолярних пам'яток і пам'яток, наприклад, жанру офіційно-ділового листування. Іноді приватні листи XVIII ст. настільки нагадують листи офіційно-ділові, що їх можна розрізнити тільки за тим, писані вони в офіційному чи приватному порядку.

Епістолярні пам'ятки за особливостями тематики, змісту можна поділити в цілому на дві групи. Перша група – це тексти, пов'язані з різного роду діловими стосунками, здійснюваними у приватному порядку: здебільшого вони стосуються питань купівлі-продажу майна, його поділу, успадкування, потреби позичити гроші або повернути борг, суперечок і сварок між власниками-сусідами за ґрунти, угіддя тощо. Другу групу становлять листи, що фіксують стосунки між членами однієї родини, близькими родичами, а часто – навіть добрими приятелями. Вони мають побутовий характер, містять відомості про стан здоров'я, справ, про перебування у від'їзді, привітань зі святами, родинними подіями.

За мовностилістичними параметрами листи обох груп у цілому близькі до офіційно-урядового листування, проте в текстах, писаних представниками нижчих прошарків освіченої частини тогочасного українського суспільства (козаками, сільським духовництвом, міщанами тощо), книжні елементи виявляються незначною мірою, зате повніше відображено живе народне мовлення.

Так, Магеровський Федір, піп с. Сокиринців, пише листа до П'ятака Матвія, сільського старости, живою народною мовою: *Бо ти суду, як у Прилуцѣ тобѣ приказано, виведься, Пятаче, постав того ч[е]л[о]в[ѣ]ка, и когда поставиши да потом тебе злодѣм назоветь хто, той будеть винен, аж того нѣмало уважилесь, а тепера, сам себе опорочивши, легкомисльно важачи, обвернулесь як суд войсковий Енеральний, так и сего ч[е]л[о]в[ѣ]ка безвинне турбовати, сам будучи не очищен. А як у Прилуцѣ, так и тепер пишу до тебе: если хочеш, щоб тебе злодѣм не звано, дак виводь, бо тобѣ не доводить, але ти повинен виводиться, бо, по вишписанному, сам єсь опорочил себе* [12, 37]. Текст листа пересипаний живими народними фразеологізмами, розмовною лексикою, дає багатий матеріал для дослідження фонетики і словозміни живого мовлення на Лівобережній Україні XVIII ст.

Характеризуючи у цілому староукраїнський діловий стиль другої половини XVII–XVIII ст., можна зробити висновок, що книжний компонент у ньому, взаємодіючи з мовленням народним, почасти і сам, кажучи умовно, ставав «народним». Так, у ньому досить послідовно відображені живомовна фонетика і морфологія, майже цілковито втрачені специфічно книжні (церковнослов'янські) фонетичні і морфологічні риси, а книжні явища в лексиці, синтаксисі й стилі мають, радше, латино-польське джерело походження, ніж церковнослов'янське.

Утім, народний компонент, взаємодіючи з книжним, так само певною мірою зазнавав книжного впливу: мабуть, тут у першу чергу треба відзначити нейтральний стилістичний колорит, у якому використано цей компонент. Безсумнівно є також певний книжний вплив на лексику і синтаксис та зворотнє закріплення частини живомовних за походженням слів і виразів як елементів формуляра, як стилістичних ознак книжності. До сказаного треба додати, що не випадково саме в діловому стилі фактично формувалася фонетичний принцип українського правопису, на основі якого було реформовано український правопис у середині XIX ст.

З викладеного випливає, що ні книжний, ні живомовний компоненти не існували в межах староукраїнського ділового стилю другої половини XVII–XVIII ст., так би мовити, в чистому вигляді: історично тривала взаємодія між ними мала наслідком вироблення нової якості – тієї основи, у якій живомовний компонент був переважний, але не єдиний, і яка мала стати основою національної літературної мови. В Україні згадана взаємодія, хоч у цілому і забезпечувала процес формування народної основи, проте через так звані позалінгвістичні обставини не змогла завершитися в кінці XVIII – на початку XIX ст. логічним переходом до національної доби, через що доводиться констатувати в діловій сфері той чи той розрив мовної традиції.

1. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
2. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII ст. / П. Г. Житецький // Вибр. праці : Філологія / П. Г. Житецький. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 19–138.
3. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 28. – 440 с.
4. Півторак Г. П. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян на сучасному етапі / Г. П. Півторак // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 8–29.
5. Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не виборуська мова? : 3 проблем східнослов'янської глотогонії / Ю. Шевельов // Історія української мови : хрестоматія / [упоряд. С. Я. Ермоленко, А. К. Мойсієнко]. – К. : Либідь, 1996. – С. 204.
6. Булахівський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булахівський // Вибр. праці : у 5 т. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 321–470.
7. Булахівський Л. А. Історичний коментарій до української літературної мови / Л. А. Булахівський // Вибр. праці : у 5 т. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 2. – С. 217–569.
8. «Книга, глаголемая Листовня» братів Данила, Дем'яна і Мойсея Гирманів, 1712 р. – Рукопис Національної б-ки України ім. В. І. Вернадського, шифр І.7378.
9. Ажнюк Л. В. Функціональний синтаксис директивних документів XIV – середини XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова – К. : Ін-т української мови НАН України, 1996. – 18 с.; Білан Н. І. Структурно-стильові та лексико-семантичні особливості заповітної документації (на матеріалі духовниць кінця XVII–XVIII ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2003. – 20 с.; Герашенко О. М. Історія композиції та формуляра українських гетьманських універсалів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – Харків : Харківський держ. ун-т., 1996. – 20 с.; Цехмейструк О. Г. Прагматика української офіційно-ділової документації XVI–XVII століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. – Одеса : Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2009. – 16 с.
10. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. : (матеріали соціальних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / [підгот. до вид. В. А. Передрієнко ; відп. ред. В. В. Німчук]. – К. : Наук. думка, 1976. – 415 с.
11. Медведєв Ф. П. Про основні етапи історичного розвитку української літературної мови / Ф. П. Медведєв, П. А. Моргун, М. Ф. Наконечний // Питання історичного розвитку української мови : праці міжвуз. наук. конф. (Харків, 15–20 грудня 1959 р.), присвячені V Міжнар. з'їздові славистів. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1962. – С. 13–56.
12. Приватні листи XVIII ст. / [підгот. до вид. В. А. Передрієнко]. – К. : Наук. думка, 1987. – 171 с.

V. Peredrijenko

LITERARY AND COMMON LANGUAGES' INTERACTION IN THE OLD UKRAINIAN CLERICAL STYLE IN THE SECOND HALF OF XVII–XVIII CC.

The paper deals with a problem of regularities of the clerical style forming that is connected with the lasting interaction of literary and common backgrounds in the Old Ukrainian. The second half of XVII–XVIII cc. are emphasized as a period of forming the new literary language which based on the common background.

Keywords: interaction, second half of XVII–XVIII cc., clerical style, literary language, common background, popular language, the Old Ukrainian.

УДК 811.161.2'373:398.8(477)

Підкуймуха Л. М.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГУРТІВ

У статті розкрито роль емоційно-експресивної лексики в пісенних текстах популярних музичних гуртів. На матеріалі пісень гуртів «Тартак», «Скрябін», «Бумбокс» проаналізовано лексичні, фразеологічні та синтаксичні засоби вираження експресії в досліджуваних творах.

Ключові слова: емоційність, експресивність, емоційно-експресивна лексика.

Поняття мовної експресії широке й трактується в сучасній лінгвістиці доволі узагальнено: «сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення». При цьому «експресивність властива одиницям усіх рівнів мови» [1, 591]. Ширше визначають експресивність автори енциклопедії «Українська мова»: це «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата» [2, 156]. Отже, експресивність надає мовленню, з одного боку, стилістичної маркованості, виразності, а з іншого – виражає ставлення мовця до мовленого та до адресата. В. Григор'єв, наприклад, зазначає, що експресія – «виразність, те, що передбачає вираження нетривіального змісту» [3, 137]. З цієї думкою дослідника співзвучне твердження Г. Колесника: «Експресія – це те,

що протиставляється стандарту, емоційно марковане, характерне...» [4, 93]. Підсумовуючи, зазначимо, що експресія з'являється там, де існує можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення експресивно нейтральних і емоційно виразних мовних засобів.

Дещо уточнює поняття експресивного у своїй монографії В. Чабаненко: «експресія – це не те, що надає мовленню емоційності, образності, характерності, а те, що само породжується емоційністю, образністю, характерністю тощо мовлення. По-друге, експресія – це не виразність, а інтенсифікація виразності, це збільшення впливаючої сили сказаного [...], надання йому особливої психологічно мотивованої піднесеності. По-третє, експресія пов'язується не тільки з емоційним та образним (художнім), а й з іншими планами вислову – волюнтативним, естетичним, соціально-оцінним, нормативним, формально-структурним, семантичним, ситуативним і т. д.» [5, 7]. Таким чином, мовна (мовленнєва) експресія – це складна стилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соці-